

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ ЛЮДИНИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ МИКОЛИ ШЛЕМКЕВИЧА

Вступ. Впродовж століть українці перебувають під тиском тих, хто нас знищує, переписує нашу історію, приписує собі здобутки культури, забороняє спілкування та видання українською мовою. Нас підлаштовують «під себе», роблять вигідними й легкими для маніпуляції. Все це з боку найбільшої країни в світі – Росії. Країна, яка неодноразово заявляла про свою високу культуру і вірцеву духовність, а насправді займалась загарбанням чужих територій, привласненням і руйнуванням чужих набутків.

24 лютого 2022 року ми, українці, прокинулися під звуки сирени та свисти ракет. Тим, кому «пощастило» більше, у відносно безпечніших містах України, прокинулися від дзвінка друзів, близьких, сусідів, і так дізналися про повномасштабне вторгнення. В той момент люди перебували в стані шоку, ніхто не міг повірити, що це трапилось. І ніхто не знав про те, що ще доведеться пережити попереду: Бучу, Гостомель, Маріуполь... Кожен тяжко переживав разом з усіма прильотами та сім'ями загиблих. Але водночас українські жінки народжували й дарували дітям життя... Незважаючи на те, що багато західних політиків вважали, що ми зможемо вистояти лише декілька днів, ми воюємо вже більше двох років. Тепер цілий світ захоплюється мужністю і стійкістю українського духу.

Мета. Стаття присвячена аналізу феномену української людини в творчості видатного українського мислителя М. Шлемкевича.

Виклад основного матеріалу. Свого часу І. Огієнко влучно описав нелегку історію країни, і того, що пережив кожен українець у різні періоди життя її історії: «шлях нашого народу завше був тернистим шляхом, важкою хрестною путтю, тим шляхом, що вів окриджений народ наш на Голгофу <...> Недоля рано спіткала народ український. Як раз тоді, коли заклалась була велика держава, коли сподіватись було кращого життя, татари накрили наш край і підрізали крила народу-орлу <...> А там за татарами пішла Литва, а за Литвою Польща, а за Польщею Москва – так Україна спадала з об'ємів в об'їми, йшла без спочивку, йшла без змоги спинитись і утворити собі по серцю вільне життя...» [2, с. 4]. Скільки б не намагалися стерти наші національні особливості, кожен українець продовжує життя не лише свого роду, але і свого народу, своєї нації. Тому допоки житиме хоч один українець, доти житиме й Україна.

Одним із тих дослідників, які цікавилися проблемою української людини був М. Шлемкевич, український філософ, публіцист, викладач Віденського університету. У 1954 році у світ вийшла книга «Загублена українська людина», на якій формується тема статті.

М. Шлемкевич вирішив пізнати українську людину, і як він говорив – загублену, за стадіями її розвитку. Їх він виділив чотири. Першою стадією є народження. На думку вченого, українська людина зароджується в нашій державі після занепаду козацтва. Тобто, приблизно із 1775 року появляється перший тип українця – «старосвітський поміщик». Йому підпадає людина з однойменної повісті Миколи Гоголя, яка живе в своє задоволення, їсть і п'є, п'є і їсть, та одного дня помирає, не залишивши після себе й сліду. До цієї ж стадії входить наступний тип людини – «гоголівський». Життя такої людини відповідне життю М. Гоголя. Письменник хоч і любив Україну з її звичаями, культурою та традиціями, проте швидко адаптувався до життя в Російській імперії. Остання усе зробить, щоб відібрати можливість не те що любити Україну, а любити взагалі. Однак у випадку з М. Гоголем ця адаптація не була позбавлена любові до Батьківщини. Він виніс любов до України до кінця свого життя. Але поряд з ним було багато таких, які забули свою Батьківщину, а з нею і свій дім, матір, не зуміли передати своїм дітям ні особливостей українського способу життя, ні мову. Тисячоліттями Росія намагалася викоринити в українцях мову, бо це є тією ознакою за якою людей відносять до того чи іншого народу де б ти не був. Коли нам зустрічається людина іншої національності, то за мовою ми можемо зрозуміти звідки вона. І тоді, коли усі вільно спілкуються, світ живе, вчить іноземні мови, то українці досі мають комплекс меншовартості своєї мови. Нам нав'язували, що української не існує, що вона заборонялася в різні часи, і звідси тягнеться горе рідної мови – з уст українців лунають слова російською мовою. І. Огієнко писав: «Ми завше несли на Москву свою культуру, свою науку, несли з щирим серцем освічених людей, а сама Москва тільки й марила, що про русифікацію. Вона завше дивилася на нас оком дужчого силою, дивилась, як на завойований народ. Культуру нашу віками брали, охоче приймали й самих нас, проте завше тільки й марили, аби й нас зробити своїми рабами, аби звести нашу мову, аби звести всі притаманні одміні наші, щоб не було видно, звідки береться культура на Москві, щоб показати, що українці – той же само московський народ, а мова наша – тільки наріччя їхньої» [2, с. 130-131].

Наступним типом, за М. Шлемкевичем, є «сковородянська людина». Зразу на думку спадає вислів «українського Сократа»: «світ ловив мене та не спіймав». Суть полягає у тому, що людина живе повсякденними речами, усвідомлює теперішнє, проте не може знайти в ньому свого місця. Вона не хоче підкорятися російській дійсності, перебувати в тому оточенні, а тому занурюється у мікросвіт – у себе. Тоді з нею відбувається процес самопізнання та самовдосконалення.

Особливістю другої стадії розвитку української людини є її оформлення. М. Шлемкевич вважає епохою цієї стадії XIX-XX століття – період, коли домінує «шевченківський» тип людини. «Борітеся – поборите!» – є головним закликком такої людини. Вивчаючи філософію, знаємо, що існують епохи, які мають за світогляд релігію (Середньовіччя), мистецтво (Відродження), науку (Новий час). Саме остання є центром існування епохи «шевченківської людини». Тобто рушієм буття є розум, а вільний дух – моральним ідеалом. Якщо розглянути саму особистість Т. Шевченка, то очевидно, що це всебічно розвинена людина, не боїться братися за будь-які справи, не деградує в розкошах життя, не припускає прийняття чужої влади на рідній землі. Держава постає організацією вільних духом людей, але згодом вона розпадається (Українська Народна Республіка, за прикладом М. Шлемкевича). В той момент звинувачення падають на того, хто керує «організацією». На перший план виходить «монадна особистість», яка за словами С. Кримського створена «здатністю особистісної репрезентації своєї епохи, нації, культури» [1]. Суспільство, як правило, вважає, що інтелігенція вкотре доводить свою некомпетентність в створенні та втриманні держави, і, що проблема полягає в вільнодумстві. Для лідера будь-якої держави-організації потрібно «сильну людину», а не вільного духа.

З цього випливає потреба серед суспільства наступного типу української людини – «сильної». За часів панування марксизму існувало єдине бачення тих, кого відносили до цієї категорії. Ними переважно були хліборобські класи, пролетаріат та люди з ірраціональною волею (воля керує розумом). Однак вони також не задовольнили українське населення, у зв'язку з чим відбулася третя стадія розвитку української людини – розщеплення. Разом з нею приходить моральна криза людини. Взаємини між людьми стають натягнутими, порушується баланс між матеріальним та духовним в людині. Внутрішній стан вимагав, під впливом соціально-політичного, економічного, воєнного стану, вести суперечку з собою. Часто особистісна думка однієї людини впливала на її стосунки з суспільством. Виникали розбіжності, конфлікти, сварки. Тоді з моральної кризи вирішили вийти наступним чином: створити новий образ людини «порядної». Остання характеризується замкненістю та зацикленістю на своїй сім'ї, адже так легше транслювати думки та погляди в своє маленьке «суспільство». Зникають сварки з «чужими», які знаходяться поза межами домівки, моральна криза розчиняється в любові до людей та Бога. На місце суперечності (в тому числі й з самим собою) стає співчуття. В сім'ї виховують переважно людей однієї думки, усім разом комфортно, повертаючись з роботи за чашкою чаю відгороджуються від усього світу. Всіх усе влаштовує. На перший погляд це ідеальні люди, оскільки порядна людина в уяві є прикладом. Тим паче на першому місці має Бога та рідних. Проте це не так. Проблема «порядних людей» в тому, що вони не несуть користь суспільству. Вони ніби працюють для блага в сім'ї, щоб дім був чистим, не було голоду та холоду, але, з іншої сторони, вони своїм консервативним життям не розвивають суспільство (в тому числі членів своєї сім'ї).

І знову все не так. Дороги ведуть туди ж: пошук протилежного. Нею стала «ідейна людина». Вона є активним суб'єктом держави, концентрує увагу на суспільстві, яке не могло би без неї існувати, вона веде за собою народ. Від неї хочуть бачити чітку створену ідеологію, якій слідуватимуть. Але М. Шлемкевич зазначає, що «ідейна людина» завжди дотримуватиметься гасла: «хай живе ідея і хай в ім'я її гине конкретна людина!» [2, с. 57]. Філософ наголошує на тому, що люди полюбляють ідейників, втім розділяти з ними відповідальність не бажають, навіть якщо лідер був їхнім вибором. Такий народ не може називатися згуртованим, тому й загублений і не в силі знайти себе.

Відтак М. Шлемкевич виділяє ще два типи української людини: «людина герой» та «людина-революціонер». Він вважає, що обидва існують поза законом «порядної людини». Вже відсутня замкненість в родинному затишку та егоїзмі. На її місце приходить людина, яка дивиться в обличчя смерті. Тоді коли «порядна людина» – це про моральність, то в державі зі здоровим глуздом «людину героя» та «людину-революціонера» ми не відносимо до аморальних. Прикладом є паралель із сьогоднішнім. Ми живемо, а нас захищають чоловіки та жінки зі зброєю у руках – вони не несуть для нас шкоди і не є антигероями. Вони – наші захисники. Рано чи пізно до кожного з нас приходить в голову думка: не усі можуть бути героями чи революціонерами. І це пояснив М. Шлемкевич. Ми створюємо ідеальну картинку свого «Я», аби сприймати себе тими, ким хочемо бути. З часом «Я-ідеальне» здається неідеальним, з'являються недоліки, суспільство та близькі критикують. Потайки підкрадається у темряві ночі четверта, остання, і найстрашніша, за М. Шлемкевичем, стадія розвитку української людини – розгубленість.

Все би було добре, стадії розгубленості могло й не виникнути, якби не палке бажання людини тягнутися до минулого. Не жити сьогоднішнім днем і вирішувати його проблеми, а кричати гасла «Назад до М. Хвильового! Назад до Д. Донцова!» їм було приємніше. Віримо, що в роки повномасштабного вторгнення вже ніхто не хоче повернути минуле, бо воно криваве та жахливе, особливо в спогадах, й тому, що це було би абсурдно, згадавши тисячі смертей за наше теперішнє.

Розгубленість – це про паузу, неплідність духовну, людина живе як у печері Платона, живе з внутрішньою тривожністю. І найгірше – про людину забудуть, зникне її слід з історії людства та особистої історії життя. Щоб вийти з цієї стадії, потрібно стати на новий шлях. Звідси останній тип людини за М. Шлемкевичем – «нова людина». Як відродити в собі «нову людину»? Важливе питання і влучне у будь-який період життя української людини, адже на початку книги М. Шлемкевич пише: «Загублена українська людина живе в нас, і плаче в нас. І здожене нас, як би ми не втікали від неї» [3, с.

11]. Ми шукаємо розраду від загубленості в розмовах з друзями, у вечорах проведених з рідними, у прогулянках парком, задаємо собі питання «хто я?» і, знайшовши оманливу відповідь, тишимо себе вирішенням проблеми.

Щоб нам було легше вийти на новий шлях, М. Шлемкевич окреслив свою думку як це зробити, звертаючись до українських людей з минулого: «мусиш вийти з тюрми своїх власних думок, переживань <...> з гетто своєї душі, з гетто самозакоханости...» [3, с. 128]; «жкий людино в родині для родини, в суспільстві для суспільства, в світі для світу» [3, с. 128]; «став собі об'єктивні цілі та йди до них» [3, с. 128]; не треба мати за розраду горе інших народів Європи, не порівнювати, що у інших країнах/в інших людей щось трапляється гірше. «Така розрада передчасна й невинуватана» [3, с. 135]; «ми попали в те суспільство і мусимо влестися в його темпо, щоб нас не розчавило» [3, с. 141]; «людино, умій дивитись на людей!» [3, с. 147].

Висновки. Отже, українська людина є різною. Вона проживає в період, коли ще не забуті минулі вчинки ворога і коли досі ворог гнобить її. Українське горе триває довго, проте ми звикли виживати і радіти попри все. Ми вдосконалюємо рідну мову, пізнаємо культуру, відкриваємо реальну історію, згуртовуємося, аби разом було легше. М Шлемкевич описав своє бачення життя та розвитку української людини. Основне на чому наголошує автор праці є вихід з розгубленості за допомогою знаходження себе, визначення свого місця в суспільстві. Ми прагнемо вийти на новий шлях української долі і ми це робимо. Україна на півшляху до втілення заповітної мрії свободи. Переконані, що пережиті муки не є марними й Батьківщина розквітне синьо-жовтим стягом у вільному небі, а разом з нею українська людина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримський С. Принципи духовності XXI століття. URL: <https://day.kyiv.ua/article/cuspilstvo/serhiy-krymskyu-pryntsyru-dukhovnosti-khkhhi-stolittya>.
2. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу: курс читаний в Укр. нар. ун-ті : з мал. і портр. укр. культ. Діячів. Київ: Абрис, 1991. 272 с.
3. Шлемкевич М. Загублена українська людина. Нью-Йорк, 1954. 157 с.

Тетяна ПЕТРИК

Науковий керівник – проф. Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

ПРОБЛЕМА ПОЛЬСЬКИХ ШКІЛ У ЛИТВИ У 1998–2019 рр.

Вступ. Для сучасної Польської республіки доволі актуальним є питання допомоги своїм національним меншинам за кордонами Польщі (у Німеччині, Чехії, Словаччині, Угорщині, Литві, Україні та інших державах), де ці меншини проживають. Для Польщі важливо, аби поляки за її кордоном залишалися поляками та продовжували спілкуватися польською, були римо-католиками, притримувалися національних традицій і звичаїв, не забували про польську культуру. Одним з аспектів, який дозволяє зберігати цю польськість за теренами Польщі є наявність польських національних товариств і шкіл. Однак, між Литвою та Польщею існує ряд суперечностей, пов'язаних із діяльністю польських шкіл на території Польщі, які розпочалися ще в 1990-х роках та тривають до сьогодні. Тому актуальним є дослідження цієї проблеми у окреслений період, який охарактеризувався загостренням дипломатичного протистояння між державами у згаданій сфері.

Мета. Метою дослідження є вивчення проблематики діяльності польських шкіл у Литві у період з 1998 до 2019 рр. (час каденції Президентів Литовської республіки Вальдаса Адамкуса, Роландаса Паксаса та Далі Грибаускайте).

Основний текст. Як уже згадувалося, однією з держав, де проживає велика польська спільнота, є Литовська республіка. Тут кількість поляків становить близько 6.7% від усього населення [2]. Причини цього – географічні та історичні. Перше, Польща та Литва є сусідами. Друге, інтеграційні процеси між Польщею та Литвою розпочалися ще в XIV ст., коли Польське королівство та Велике князівство Литовське пішли на зближення, що призвело до їхнього об'єднання в 1569 р. у Річ Посполиту, яка проіснувала до 1795 р. Після Першої світової війни відновлені Польща та Литва вступили між собою у війну 1919–1920 рр. за Віленський край, яка завершилася перемогою першої. За результатами Другої світової війни ці території ввійшли до складу Литви. У 1989–1990 рр., після радянської окупації, Польща та Литва розпочали між собою нову фазу стосунків. Усі ці згадані історичні перипетії призвели до того, що на території сучасної Литви проживає значна частина поляків [10].

У 1990 р. в Литві було вирішено, що іншомовні школи мають підпорядковуватися місцевій владі, проте фактично це не сприяло їх розвитку, позаяк литовські органи місцевого самоврядування почасти не мали на це достатньо коштів. Натомість польська сторона висловлювалася за те, аби ці школи функціонували в умовах високого фінансування, проте ці прохання не змінили ситуації [6, с. 226–227].